

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФУНКЦІЙ ЦІНИ ТА СИСТЕМИ ЦІН В УМОВАХ РИНКОВОЇ ЕКОНОМІКИ

У статті досліджено економічну сутність ціни, через функції, які вона виконує в умовах ринкової економіки. На основі цих функцій розглянуто можливі системи цін. Обґрунтовано необхідність удосконалення запропонованих систем цін.

Ключові слова: ціна, функції ціни, ціноутворення, система цін, види цін.

У ринковій системі господарювання кожне підприємство і його власники самостійно приймають всі виробничі і економічні рішення: що, де, коли і скільки виробляти, кому, за якою ціною і на яких умовах продавати. Зв'язки між підприємствами вільні, тому трудові, матеріальні і фінансові ресурси беруть участь у виробничому процесі відповідно власники підприємств самі несуть відповідальність за всі дії і рішення, що приймаються. Саме ціна є ключовим елементом ринкової економіки, основною ланкою системи ринкового саморегулювання.

Спосіб встановлення ціни характеризує не лише природу ринку, але і саму економічну систему. У ринковій економіці ціна визначає обсяг і структуру виробництва, рух матеріальних і грошових потоків, рівень життя суспільства.

Ефективне використання ціни в умовах ринкової економіки вимагає глибокого дослідження і розуміння економічної сутності категорії ціни, яка виявляється через її функції, а також системи цін, що діє на території України.

Проблемами цінової політики та ціноутворення займаються багато дослідників як в Україні, так і за кордоном. До них можна віднести вітчизняних фахівців В. Корінєва, В. Марцина, Н. Савицьку, А. Павленко, І. Падеріна, В. Пінішко, Н. Ушакову та інших. Серед іноземних фахівців проблемами ціноутворення займаються такі фахівці як В. Герасименко, Т. Негл, Н. Лисова, І. Ліпсіц, І. Салімжанов, О. Сарафанова, Д. Шевчук та інші. Наукові роботи цих вчених присвячені загальним та особливим проблемам ціноутворення або в них розглядаються окремі частини цінової політики. У той же час недостатньо дослідженими залишаються питання визначення функцій ціни в умовах ринкових відносин та ті, які пов'язані з формуванням на їх основі діючої системи цін.

Мета дослідження – на основі системного підходу розкрити сутність ціни як економічної категорії через її функції, і удосконалити систему цін, вживану в умовах ринкової економіки.

Ціна, як економічна категорія визначається як грошове вираження вартості товару [4, с. 241]. В економічній теорії існує два теоретичні підходи до її формування. На думку прибічників одного з них, ціна товару виражає його вартість. За іншою теорією вважають, що ціна є сумою грошей, яку покупець готовий заплатити за товар певної корисності.

Сучасна економічна теорія намагається синтезувати обидва підходи до ціноутворення, поєднавши в ціні об'єктивність (вартість) і суб'єктивність (корисність) товару. Проте безперечною є положення про те, що

кількісне визначення витрат на виробництво та реалізацію товарів і послуг було і залишається об'єктивною потребою і реальністю в будь-якій суспільно-економічній формації. Адже вочевидь об'єктивний процес формування витрат в умовах ринкових стосунків відбувається на базі ринкових цін і вимагає відшкодування всіх витрат, пов'язаних із здійсненням процесів виробництва і реалізації товарів за рахунок доходів, отриманих від їх продажу. Фірми, що не забезпечують ці умови, розоряються і гинуть. Їх місце займають підприємства з нижчими витратами на виробництво і реалізацію товарів.

Отже, ціна – сильна економічна категорія. Вона може брати активну участь у вирішенні багатьох економічних, соціальних, політичних завдань, тому і держава, і різні суб'єкти ринку враховують і використовують всі якості ціни в своїх діях. Сутність ціни, її місце на мікро- і макrorівні виявляється через функції.

Аналітичний огляд робіт В. С. Марцина та І. Д. Падеріна дозволив виділити наступні найбільш поширені функції ціни в ринковій економіці: облікова, стимулююча, регулююча (балансування попиту і пропозиції) і розподільна [5, с. 13; 7, с. 127-128].

Економічний зміст облікової функції полягає у тому, що за допомогою цін фіксується вартість (цінність) або суспільна оцінка ресурсів, товарів і послуг. За допомогою цін у грошовому виразі вимірюється обсяг виробництва та його динаміка, взаємозв'язок різних галузей економіки та суб'єктів господарювання, платоспроможний попит населення тощо [5, с. 13]. В умовах ринкової економіки вирішальна функція ціни не може обмежитися визначенням витрат і цін, за якими виробник бажає продати свої товари. Ринкова ціна може істотно відхилитися не тільки від величини витрат виробництва, але й від рівня пропонованих виробником цін під впливом таких чинників, як попит і пропозиція, конкуренція, рівень державного регулювання. Тільки ціна, ви-значена (встановлена) на ринку, відображає інтереси споживача та продавця.

У обліковій функції ціна виступає одним з головних показників ефективності виробництва, служить орієнтиром для ухвалення господарських рішень, особливо в умовах ринкових стосунків, найважливішим інструментом внутрішньофірмового планування.

В умовах ринкової економіки особливе значення має стимулююча функція ціни: рівень ціни слугує стимулом до вживання найбільш економічних методів виробництва і якнайповнішого використання ресурсів. Ціна входить до складу економічного механізму, який впливає на виробництво через вартісні економічні важелі: прибуток, рентабельність, податки, санкції [7, с. 127].

Сутність стимулюючої функції полягає в тому, що вона узгоджує суперечності між вимогами ринку і фактичними витратами на виробництво та реалізацію виготовленої продукції. Саме ціна є дієвим важелем, що забезпечує економічне стимулювання виробництва продукції з найбільшою величиною прибутку за мінімальних витрат.

Наступною, найбільш поширеною функцією ціни є регулююча, за допомогою якої здійснюється балансування попиту і пропозиції. Ціна миттєво сигналізує про появу диспропорцій у сферах виробництва і обігу і вимагає вживання необхідних заходів для їх подолання. Ціна служить гнучким інструментом для досягнення відповідності між попитом і пропозицією.

Ціна повинна зацікавлювати виробника в підвищенні якості і розширенні асортименту необхідних ринку товарів, що мають попит. В умовах адміністративно-командної системи управління збалансованість між попитом і пропозицією регулювалася планами виробництва і матеріально-технічного постачання. Попит лише частково регулювався встановленням відносно вищих цін на особливо модні товари і зниженням цін на товари, що не мають попиту, – так звані сезонні ціни (зниження ціни).

В умовах ринкових стосунків ціна в цій функції виконує роль стихійного регулювальника суспільного виробництва: скорочується виробництво товарів, що не мають попиту, а матеріальні і грошові ресурси прямують на збільшення випуску товарів, які необхідні для ринку і мають попит.

Ринкові ціни виконують також розподільну функцію. Вона виявляється в розподілі і перерозподілі доходів і ресурсів. На рівні економіки відбувається перерозподіл створеного національного доходу між галузями, регіонами, соціальними групами населення, фондами накопичення і вжитку, тобто здійснюється регулювання доходів галузей, підприємств, населення. Іншими словами, за допомогою цін здійснюється ринковий перерозподіл знов створеної вартості.

У роботах Т. Макаровської, А. Павленко, І. Салімжанова [10, с. 26; 4, с. 242; 6, с. 26] розглянута ще одна функція ціни. Це ціна як засіб раціонального розміщення виробництва, що в умовах ринкових стосунків виявляється найбільш. Полягає функція в тому, що за допомогою механізму цін для отримання вищого прибутку здійснюється «перелив» капіталів з одного сектора економіки в інший і усередині окремих секторів – туди, де норма прибутку вища [10, с. 26]. Такий «перетік» капіталів виробляється фірмами самостійно під впливом законів конкуренції і попиту. Лише підприємство вирішує, в яку сферу діяльності, в яку галузь економіки йому вкладати засоби. Цьому передують глибокі маркетингові дослідження, тобто вивчення всіх ринкових чинників, у тому числі і цін.

Ця функція ціни повинна отримувати усе більший розвиток в ринковій системі, але ціна може виконувати її, лише за певної умови – стабільності економіки.

Д. Шевчук, окрім вище названих функцій, вказує на наявність інформаційної функції ціни, що полягає в тому, що ціна виступає як основний носій інформації і для виробників (продавців), і для споживачів (покупців) [11, с. 24]. Дані про ціни, вісті про їх зміни є сигналом до дії або бездіяльності суб'єктів ринкової економіки – підприємств, населення.

В. Пінішко виділяє найбільшу кількість функцій ціни, додаючи управляючу та соціальну функції. Соціальна функція ціни – важлива функція, бо вона торкається інтересів соціуму. Але помилково, на думку автора, вважати що всі ціни виконують соціально-функцію. Соціальну функцію виконують лише ті ціни, які з метою

необґрунтованого їх росту встановлюються, регулюються (обмежуються) безпосередньо державою або суб'єктами господарювання на підставі рішень держави і стосуються окремих груп товарів (медикаменти за списками МОЗ України, вугілля, дрова, торф, скраплений газ, дитяче харчування тощо) і окремих груп їх споживачів (хворих, інвалідів, дітей та інших) [8, с. 26].

На наш погляд, в умовах ринкової економіки ціна виконує ще одну функцію – кумулятивну, яка полягає в наступному: за допомогою ціни суб'єкт господарювання може впливати на процес кількісного збільшення споживачів своєї продукції (послуг) або орієнтуватися на певний шар споживачів. Отже, в цій функції ціна виступає в ролі засобу формування бажаного кола споживачів продукції підприємства.

Кожна функція ціни як відносно самостійна форма несе в собі певне соціально-економічне навантаження, але питома вага соціального і економічного різна. Так, розподільна і стимулююча функції найбільшою мірою несуть соціальне навантаження, а облікова і кумулятивна – економічне. Співвідношення соціального і економічного, представленого у функціях ціни, залежить від того, який саме різновид цін розглядається у кожному конкретному випадку.

Розглядаючи функції ціни, слід звернути увагу на те, що вони діють не ізольовано, а взаємозв'язано, але в той же час мають об'єктивно суперечливий характер. Наприклад, використання стимулюючої або розподільної функцій, що вимагають відхилення ціни від своєї основи, є протиріччям облікової функції. Але це протиріччя уявне, воно часто є ототожненням фактичних витрат праці із суспільно необхідними.

Для окремих функцій ціни багато в чому взаємно перекривається. У кожному конкретному випадку на перший план виступає якась одна функція, але це не означає, що інші функції перестають діяти.

Можливість виконання ціною не однієї, а декількох економічних функцій, навіть суперечливих, але діалектично зв'язаних між собою, уміщена в економічній сутності ціни. Ця можливість заснована на співвідношенні змісту і форми: форма ціни приховує у собі можливість кількісного узгодження зі своєю основою.

Тому процес ринкового ціноутворення вимагає належного знання механізму дієвості кожної з функцій ціни, передбачення наслідків різних варіантів їх впливу і надходження цієї форми, міри кожної функції, їх узгодження, яке дозволить забезпечити успішне вирішення господарських завдань.

Механізм дії всіх функцій ціни заснований на двох лише їй притаманних властивостях: виражати суспільно необхідні витрати праці і відхилятися від них. Функції, що базуються на основі лише дійсно притаманних ціні властивостей, обмежують механізм ціноутворення, не дають йому перетворитися на надуніверсальний і некерований важіль дії на виробництво і вжиток.

У економічній практиці зустрічається величезна кількість видів цін, які характеризуються своїми особливостями формування, сферами вживання і іншими ознаками. Тому вивчення цін і ціноутворення вимагає системного підходу, оскільки без такого підходу звувається горизонт і глибина пізнання, формуються поверхневі, неповні знання про ціну.

Основні функції цін знайшли віддзеркалення у появі в економіці системи цін, яка під впливом багатьох чинників безупинно змінюється та розвивається.

Система цін у своєму історичному розвитку змінювалась за суттю, структурою і формою і дійшла до нас у дуже складному та неоднозначному вигляді.

Так російські автори І. Салімжанов і О. Сарафанова

вважають що система цін складається з окремих блоків взаємозалежних і взаємодіючих цін [10, с. 48; 1, с. 13]. Найбільш важливими і основними блоками єдиної системи цін, на їх думку, є:

- оптові ціни;
- закупівельні ціни;
- роздрібні ціни;
- тарифи на послуги транспорту.

Основні блоки цін, у свою чергу, включають ряд підблоків. Так, блок оптових цін підрозділяється на два підблоки – оптові (відпускні) ціни підприємства і оптові ціни промисловості. А блок тарифів транспорту складається з декількох підблоків – тарифи залізничного транспорту, тарифи морського транспорту, тарифи річкового транспорту, тарифи автотранспорту і так далі.

У основі взаємозв'язку всіх цін, що утворюють таку єдину систему, лежить принцип сполучених посудин: зміна цін в одному з основних блоків досить швидко передається по ланцюжку у всі інші блоки цін.

Аналітичний огляд робіт українських авторів І. Падеріна, В. Пінішко та В. Корінева дозволив зробити

висновок, що у вітчизняній економіці система цін має більш розгорнутий вид та становить собою сукупність всіх конкретних цін, об'єднаних у певні групи (види) за певними ознаками і пов'язаних усередині та за межами системи багатоканальними зв'язками різної тісноти та напрямів [8, с. 58]. Така систематизація цін дає змогу підвищити ефективність діючих цін на сучасному етапі розвитку вітчизняної економіки та створити умови для використання їх у ринковій системі.

На думку В. Пінішко, найголовнішими ознаками системи цін національної економіки є: сфера товарного обміну; обсяг партій продажу; статус; місце застосування; час чинності; рівень.

В. Корінев пропонує дещо іншу систему цін [3, с. 20]. Тому розглянемо спільні та відмінні риси цих систем (табл. 1).

У роботі А. Павленко наводиться така система цін, яка визначена законом України «Про ціни і ціноутворення». Залежно від ступеня свободи щодо обмежень державного законодавства вона включає фіксовані, регульовані та вільні ціни [6, с. 13]. Основне призначення системи полягає у створенні нормальних умов діяльності

Таблиця 1. Діючі системи цін у національній економіці на думку деяких фахівців

Ознаки класифікації цін	Види цін, на думку	
	В. Пінішко	В. Корінева
1	2	3
сфера товарного обміну чи характер економічного обороту	– закупівельні, – гуртові (оптові), – роздрібні, – купні, – кошторисні, – заставні, – ціни експорту та імпорту, – тарифи, – ціни споживання	– оптові, – закупівельні, – ціни на будівельну продукцію, – тарифи, – роздрібні
обсяг партій продажу	– гуртові (оптові), – роздрібні	
процес просування продукції до споживача		– оптова ціна підприємства, – оптова ціна промисловості, – роздрібна
статус чи характер впливу держави на процес ціноутворення	– державні, – регульовані, – вільні	– фіксовані, – регульовані, – вільні
місце застосування	– внутрішні: – місце (франко) виробництва, – місце (франко) продажу, – зовнішні	– внутрішні, – зовнішні
територія дії		– міжнародні, – загальнодержавні (єдині), – регіональні, – зональні
порядок відшкодування споживачем транспортних витрат		– місця, до якого всі витрати на транспортування бере на себе виробник, а подальше перевезення оплачує покупець (ціни ФОБ, ФОР, СІФ та франко-ціни); – зон, для яких встановлюється єдиний тариф по перевезенню пасажирів і вантажів; – наявності базисних пунктів, для яких на перевезення однакової продукції встановлюються різні тарифи.

1	2	3
час чинності	– сезонні, – спотові, – форвардні, – ф'ючерсні, – змінні	– довгострокові та короткострокові, – поточні, – ковзні (спадаючі), – гнучкі, – сезонні
ступень новизни продукції		– ціни на нові товари, – ціни на товари, які реалізуються вже тривалий час
рівень	– базові, – порівняльні, – звичайні, – справедливі, – дискриміновані, – уніфіковані	
суто ринкові ціни		– трансфертна, – договірна, – ціна на основі відчутної цінності продукції, – дискримінаційна, – переважна, – пільгова, – престижна, – ціна для стимулювання збуту, – ціни споживчого сегмента ринку, – ціна на основі рівня поточних цін, – біржова, – аукціонна.

вітчизняних підприємств у процесі переходу від планового до ринкового ціноутворення.

Таким чином видно, що вищевикладені системи цін є різними за формою, структурою та змістом, але вони усі мають право на існування, бо дають можливість розглядати систему цін з різних аспектів. На нашу думку, найбільш досконалою є система цін В. Корінева. Проте значною мірою вона відповідає гіпертрофованій структурі виробництва та споживання радянської економіки. Аналіз системи вітчизняних цін свідчить, що в ній визначальну роль відіграють ціни на продукцію базових галузей економіки, основними з яких є чорна металургія, машинобудування, паливно-енергетичний комплекс, хімічна промисловість тощо [2, с. 65]. Ця обставина визначає структуру системи цін та характер їх взаємодії.

Однак, на нашу думку, система В. Корінева теж має деякі недоліки. По-перше, види цін за такою ознакою як процес просування продукції до споживача не треба включати у систему, бо вони є різновидом цін за ознакою характер економічного обороту. По-друге, класифікація цін за часом дії є не зовсім коректною, бо в неї входять види цін які мають бути віднесені до такої ознаки як спосіб встановлення. Тобто за часом дії ціни класифікують так: короткострокові, довгострокові, сезонні та постійні – це ціни строк дії яких не обмежується. А за способом встановлення розрізняють поточні, ковзні, гнучкі та тверді ціни – це ціни, які не підлягають зміні протягом певного часу.

Кожна окрема ціна і кожна окрема група цін перебувають у постійному розвитку під впливом таких ринкових факторів, як співвідношення попиту і пропозиції, конкурентне середовище, структура і тип ринку, податкова політика держави, економічний стан держави тощо. Цінова система має головні, вирішальні

ланки. Рух цін на основні товари в той чи інший бік від їх вихідного рівня відповідно трансформує усю цінову систему.

Слід зважити на те, що структура наявних вітчизняних цін характеризується суттєвою перевагою вільних цін. Але відсутність прямого регулювання ціноутворення в сфері дії вільних цін зовсім не означає, що держава повинна втратити контроль за їх формуванням. Подальший розвиток ринкових відносин у вітчизняній економіці неминує веде до розширення прав підприємств стосовно процесу ціноутворення. Ці обставини поступово приводять до відповідного скорочення сфери централізовано встановлюваних цін. Однак цей процес має бути керованим і здійснюватися продумано та поступово.

Проведений аналіз функцій ціни та особливостей їх прояву за сучасних умов дає можливість більш глибоко зрозуміти економічну сутність ринкової ціни. Чітке визначення функцій ціни, повне і ефективне їх використання в господарській практиці сприяють поліпшенню як самого процесу управління цінами, так і дії всього господарського механізму. Результати пропонованого дослідження дозволили з науково обґрунтованих позицій підійти до оцінки чинної системи вітчизняних цін та окреслити напрям її подальшого вдосконалення з урахуванням особливостей ринкової економіки.

Список літератури

1. *Коммерческое ценообразование [Текст] / [Е. В. Сарафанова, Е. А. Замедлина, Е. В. Левкина и др.]. – М. : Альфа-Пресс, 2004. – 172 с.*
2. *Корінев, В. Л. Методичний підхід до ціноутворення в умовах нестабільної економіки [Текст] / В. Л. Корінев // Держава та регіони. – 2007. – № 6. – С. 63-68.*
3. *Корінев, В. Л. Цінова політика підприємства [Текст]:*

-
- монографія / В. Л. Корієв. – К. : КНЕУ, 2001. – 257 с.
4. Макаровська, Т. П. Економіка підприємства: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл [текст] / Т. П. Макаровська, Н. М. Бондар. – К. : МАУП, 2003. – 304 с.
 5. Марцин, В. С. Трансформація функцій ціни в умовах ринкових перетворень [Текст] / В. С. Марцин // Актуальні проблеми економіки. – 2010. – № 5 (107). – С. 9-21.
 6. Павленко, А. Ф. Маркетингова політика ціноутворення : монографія [Текст] / А. Ф. Павленко, В. Л. Корієв. – К.: КНЕУ, 2004. – 332 с.
 7. Падерин, И. Д. Методы ценообразования на промышленном предприятии в условиях переходной экономики [Текст] / И. Д. Падерин // Економіка промисловості. – 2005. – № 3 (29). – С. 127-135.
 8. Пінішко, В. С. Ціни і ціноутворення [Текст] : навчальний посібник / В. С. Пінішко – Львів : Інтелект-Захід, 2006. – 488 с.
 9. Расулев, А. Государство и цены: механизм воздействия в условиях рыночной экономики [текст] / А. Расулев, С. Воронин, О. Исмаилов // Общество и экономика. – 2008. – № 3-4. – С. 5-18.
 10. Салимжанов, И. К. Ценообразование: учебник [текст] / И. К. Салимжанов. – М. : КНОРУС, 2007. – 304 с.
 11. Шевчук, Д. А. Ценообразование: учеб. пособие [текст] / Шевчук Денис Александрович. – М.: ГроссМедиа: РОСБУХ, 2008. – 240 с.

РЕЗЮМЕ

Черникова Яна

Теоретические основы функций цены и системы цен в условиях рыночной экономики

В статье исследована экономическая сущность цены посредством функций, которые она выполняет в условиях рыночной экономики. На основе этих функций рассмотрено возможные системы цен. Обоснована необходимость усовершенствования предложенных систем цен.

RESUME

Chernikova Yana

Theoretical bases of functions of price and system of prices in the conditions of market economy

In the article economic essence of price is investigational by functions which it executes in the conditions of market economy. On the basis of these functions the possible systems of prices are considered. Grounded necessity of improvement of the offered systems of prices.

Стаття надійшла до редакції 18.10.2010 р.